

NEDOSTAJE MU ČVRSTINE: NJEMAČKI GENERALI U JUGOSLAVIJI 1941-1945.

Gaj Trifković

Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu
trifkovg@gmail.com

Apstrakt: U regionalnoj istoriografiji Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji, pisanoj kako u socijalističkom tako i u post-socijalističkom periodu, generali Wehrmachta se spominju gotovo isključivo u kontekstu ratnih zločina. O njihovom porijeklu, ličnom životu i vojničkoj karijeri se ne zna gotovo ništa. Oslanjajući se uglavnom na podatke iz ličnih dosijea čuvanih u njemačkom Saveznom arhivu, ovaj članak će analizirati biografije šezdesetak komandanata krupnih operativnih jedinica (divizija i korpusa) te pokušati utvrditi mehanizme po kojima su visoki oficiri dolazili na jedno tako specifično ratište kakvo je bilo balkansko. Osnovna teza rada je da presudni kriteriji nisu bili lični *background*, poznavanje podneblja, ili posebna obuka, već praktični razlozi i potrebe velikih frontova.

Ključne riječi: Drugi svjetski rat, Wehrmacht, generali, biografija, Jugoslavija, Balkan

Abstract: In the regional historiography of World War II in Yugoslavia, written in both the socialist and post-socialist periods, Wehrmacht generals are mentioned almost exclusively in the context of war crimes. Almost nothing is known about their origin, personal life, and military career. Relying mainly on data from personal files kept in the German Federal Archives, this article will analyze the biographies of about sixty commanders of large operational units (divisions and corps), and try to determine the mechanisms by which high-ranking officers came to such a specific battlefield as the Balkans. The basic thesis of the paper is that the

crucial criteria were not personal background, knowledge of the region, or special training, but practical considerations and needs of the main fronts.

Keywords: Second World War, Wehrmacht, generals, biography, Yugoslavia, Balkans

Cilj, opseg, izvori

Usprkos činjenici da je zauzimao neprikosnoveno centralno mjesto u historiografiji socijalističkog perioda, Drugi svjetski rat u Jugoslaviji tada ipak nije doživio sveobuhvatnu obradu. Tako je izostalo i sistematsko proučavanje oružanih snaga sila Osovine i ljudi koji su ih predvodili. Oni bi najčešće bivali stopljeni u amorfnu masu “fašističkih okupatora”, čime bi se dodatno naglašavala dehumanizovanost ideologije koju su zastupali. Tek prilikom spominjanja ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti bi se, pored imena, mogao čuti i pokoji biografski podatak o njemačkim generalima koji su služili na Balkanu. U ovom kontekstu su postali poznati i široj jugoslovenskoj javnosti. “Čovek koji je bombardovao Beograd”, klasik dokumentarne drame u režiji Save Mrmka (Radio-televizija Beograd, 1976), tematizira vjerovatno najpoznatije domaće suđenje visokim vojnim dužnosnicima Trećeg Reicha, ono general-pukovniku Alexanderu Löhru i još šestorici njegovih kolega. Knjiga “Vješala za generale” Jove Popovića (Zagreb: Stvarnost, 1986) predstavlja romansirani prikaz istog događaja, a pisana je na osnovu sudskih zapisnika.

Raspadom Jugoslavije, u akademskoj zajednici gotovo da nestaje interesa za klasičnu vojnu istoriju onoga što je nekoć bilo poznato kao “Narodno-oslobodilački rat”. Osim skromnog potencijala za korištenje u dnevno-političke svrhe, na pad popularnosti ove grane uticala su i globalna stremljenja u historiografiji. Jedan od rijetkih iznimaka predstavlja knjiga Nikole Anića “Njemačka vojska u Hrvatskoj 1941.–1945.” (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2002) koja, osim podataka o jedinicama i operacijama, sadrži i osnovne podatke o njihovim zapovjednicima. Hvalevrijedno je i objavljivanje dva toma presuda jugoslovenskih vojnih sudova, koje su priredili

Đorđe Lopičić i Jelena Đ. Lopičić-Jančić (“Nemački ratni zločini 1941–1945.: presude jugoslovenskih sudova”, odnosno “Ratni zločini nemačkih okupatora u Jugoslaviji 1941–1945. godine: presude jugoslovenskih sudova”; Beograd: Muzej žrtava genocida, 2009–10). Iako tematski spadaju u već spomenuti narativ o zločinima, ovi tomovi predstavljaju važan istorijski izvor za rekonstrukciju ratnog puta pojedinih njemačkih oficira. Od stranih autora treba navesti Walthera Manoschecka, koji se prvenstveno bavio ulogom Austrijanaca u Holokaustu i drugim zlodjelima počinjenim na teritoriju nekadašnje Jugoslavije. Za našu problematiku je značajna i knjiga Bena Shepherd “Terror in the Balkans: German Armies and Partisan Warfare” (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012; prijevod na srpski objavljen 2014. u izdanju Magelan Pres, Beograd). Pored ostalog, autor nastoji utvrditi da li su, i uolikoj mjeri, porijeklo i formativna iskustva iz Prvog svjetskog rata uticali na ponašanje jedne grupe njemačkih generala u uslovima gerilskog sukoba, poglavito na sklonost ka činjenju ratnih zločina.

Koristeći osnovne biografske podatke većine njemačkih generala koji su makar i djelić svoje ratne karijere proveli u okupiranoj Jugoslaviji, ovaj članak predstavlja pokušaj raspetljavanja zamršenog klupka zvanog personalna politika Wehrmachta na Balkanu. Cilj je utvrditi ko su bili ljudi koji su se obrelu u ovom kutku ratom poharane Evrope, te mehanizme po kojima su baš oni, a ne neki drugi, izabrani na ove dužnosti. Istraživanjem će biti obuhvaćeni samo komandanti krupnih operativnih jedinica kopnene vojske, divizija i korpusa, te privremenih formacija istog ranga. Studijom neće biti pokriveni nosioci najviših funkcija – zapovjednici armija i grupa armija i njihovi načelnici štabova u činu generala – kao ni šefovi teritorijalnih komandi i administrativnih tijela te pomoćnih, odnosno pozadinskih službi. Isto važi i za generale policije i raznih branši SS-a (*Schutzstaffel*) te drugih paravojnih organizacija nacističkog carstva.

Glavni izvor za ovu studiju su lični dosijei koji se čuvaju u fondu PERS 6 vojnog odjeljenja njemačkog Saveznog arhiva. Gotovo svi sadrže

jedan list sa osnovnim personalnim podacima (datum i mjesto rođenja, detalji o najbližim srođnicima), kao i hronološki pregled karijere, obično popunjavani i dopunjavani rukom. Stepenn ažuriranosti dosijea varira: u neke su podaci unošeni sve do 1945, a neki ne sežu dalje od 1942. Ovo se odnosi i na opseg: od sedam pa sve do 277 listova različitog materijala. U nekima se čak mogu naći originalni patenti kojima se određeni oficir proizvodi u svoj prvi čin u carskoj armiji Wilhelma II, kao i spisi iz Prvog svjetskog rata. Većina fascikli sadrži prepisku iz međuraća o raznim temama: o smjenama i postavljenjima, zdravstvenom, porodičnom i finansijskom stanju i slično. Za period 1939. i nadalje preovladavaju, nimalo začuđujuće, dokumenti vezani za oficirovu ratnu službu. Imajući u vidu broj dosijea i obimnost prepiske, neizbježno je moralo doći i do grešaka. Jedan primjer: u dosijeu Wolfganga Hausera, koji će zapovijedati 41. pješadijskom divizijom (PD) na Sremskom frontu,¹ nalazimo i dopis u kojem štab Armijske grupe (AG) "Južna Ukrajina" predlaže "generalmajora Hausera" za unapređenje, navodeći da je on vodio 13. tenkovsku diviziju (TD) šest mjeseci na Istočnom frontu. Poznato je da su na čelo oklopnih i motorizovanih formacija – koje su, inače, smatrane cvijetom vojske – postavljeni samo odabrani oficiri, pa bi tako gorenavedeni podatak imao značaja i za našu problematiku. Provjerom se, međutim, dolazi do zaključka da se zapravo radi o jednoj drugoj osobi (Eduardu) istog prezimena.²

Drugi glavni izvor je takozvana "generalska kartoteka" (*Generalskartei*), odnosno njena mikrofilmovana verzija pripremljena od strane Nacionalnog arhiva Sjedinjenih Američkih Država još u drugoj polovici 20. vijeka.³ Kartoteka je vjerovatno nastala u ljeto 1944. godine kao pomoćno sredstvo s ciljem da obezbijedi rukovodstvu Personalne uprave Kopnene vojske brz

¹ Radi lakšeg snalaženja, u nastavku teksta će pored prezimena generala u zagradi stajati oznaka formacije kojom su komandovali u Jugoslaviji, u ovom slučaju "Hauser (41. pješadijska divizija)".

² Bundesarchiv-Militärarchiv, fond PERS 6, fascikla 610 (Hauser), list 23, AG "Južna Ukrajina" za Personalnu upravu Kopnene vojske (10. 9. 1944) [u nastavku: BA-MA/fond/fascikla(prezime kandidata)/list/dokument].

³ United States National Archives and Records Administration, fond 242, mikrofilm serija T-78, rolne 883-95 [u nastavku: NARA/mikrofilm serija/rolna/(prezime kandidata)].

uvid u stanje nekih posebno važnih kategorija oficira. Tu se, osim 2.500 kartica sa podacima gotovo svih generala kopnene vojske, nalazi još i oko 1.000 kartica mlađih starješina, uglavnom kandidata za komandanta divizije ili više ađutantske pozicije.⁴ Za razliku od ličnih dosijea, kartoteka ne sadrži ništa osim generalija, tabelarnih pregleda karijere i kratkih zapažanja o kandidatu (o čemu će biti više riječi u nastavku teksta). Njena osnovna prednost je to što nudi sve bitne informacije u zgusnutoj formi, i to što su one mnogo konsekventnije ažurirane od onih u ličnim dosijeima.⁵

Prije nego što pređemo na biografije generala,⁶ riječ-dvije o vrsti formacija kojima su komandovali. Osim korpusa (viših komandi sačinjenih od dvije i više divizija), tu su još i divizije, koje su za svrhe ove studije podijeljene u sedam kategorija:

1. Posadne (704, 714, 717, 718. pješadijska divizija): one su se, osim malom brojčanom jačinom i slabom opremljenošću, odlikovale i time što su bile popunjene vojnicima i oficirima starijih godišta;
2. Rezervne (173, 187. rezervna [RD] i 188. rezervna brdska [RBD]): trenažne formacije sačinjene od permanentnog jezgra nastavnog personala i rotirajućeg regrutskog kontingenta; osim obuke, vrše i zadatke osiguranja teritorije;
3. Legionarske (162. “turkestarska”, 369, 373. i 392. “hrvatska” pješadijska divizija te 1. konjička kozačka divizija [KKD]): formacije čiji je komandni kadar njemački, a gro ljudstva sačinjen od stranih državljana;

⁴ Viši ađutanti (raspoređeni u jedinicama ranga brigade pa na više), kao i njihove mlade kolege, bili su zaduženi za personalna pitanja. Od kraja 1942, ovoj kategoriji oficira je bila namijenjena i uloga “političkih ratnika” u duhu nacionalsocijalizma: Reinhard Strumpf, *Die Wehrmacht-Elite: Rang- und Herkunftsstruktur der deutschen Generale und Admirale 1933–1945*, Berlin: Militärgeschichtliches Forschungsamt, 1982, 330-332.

⁵ Tobias Schmitt, “Vom Generalfeldmarschall bis zum Oberfeldveterinär. Zur Genese der ‘Generalskartei’”, u: *Newsletter des Bundesarchivs*, 2014, 1-11.

⁶ Pregledna tabela sa osnovnim podacima o svih 66 generala obrađenih u ovoj studiji dostupna je u digitalnom formatu na autorovoj profilnoj stranici na akademskim mrežama poput “Academia” i “Researchgate”.

4. Lovačke (104, 114, 117, 118. LD): formacije nastale podmlađivanjem posadnih jedinica i njihovim osposobljavanjem za borbe na brdovitom terenu;
5. Statične (41, 181, 237. i 264. pješadijska divizija): formacije predviđene za osiguranje obale, slabijeg kvaliteta od lovačkih i frontovskih; iako formacijski drukčija, 11. vazduhoplovna poljska divizija se također može uračunati u ovu kategoriju;
6. Frontovske (1. BD, 22, 44, 71, 113, 277, 278, 297, 342, 367, 371. pješadijska divizija, kao i specijalna divizija “Brandenburg”): dobro opremljene i/ili iskusne formacije sposobne za službu na velikim frontovima;
7. Privremene: ad hoc, heterogene formacije veličine divizije, nazvane po svojim komandantima (“Böttcher”, “Fischer”, “Geiger”).

“Ispodprosječan, prosječan, natprosječan”

Srž kako ličnih dosijea tako i generalske kartoteke predstavljaju ocjene pretpostavljenih (jd. *Beurteilung*).⁷ Praksa da se oficiri pruske vojske redovno pismeno očituju o svojim potčinjenima seže do početka 18. vijeka i kralja Friedricha Wilhelma I. Glavna svrha ovog sistema je bila da pruži tačan uvid u ljudske i profesionalne odlike starješina i time osigura da “pravi čovjek” bude postavljen “na pravo mjesto” u svako vrijeme. Ocjene su predstavljale “i putokaz i miljokaz” za sve njemačke oficire “od regruta pa do feldmaršala”. Sadržaj ocjena se mijenjao u skladu sa prilikama. Prema odredbama Versajskog sporazuma, vojska Vajmarske republike (*Reichswehr*) nije smjela brojati više od 100.000 ljudi, a njen oficirski kor ne više od 4.000. Ovo je uslovalo uvođenje vanredno visokih standarda u personalnu politiku. Osim čisto vojničkih vrlina, od oficira se očekivalo da posjeduje

⁷ Opšti podaci o sistemu ocjenjivanja potiču iz jedne poslijeratne studije naručene od strane Armije Sjedinjenih Američkih Država: Rudolf Hofmann, *German Efficiency Report System. Foreign Military Studies # P-134*, Historical Division HQ, U.S. Army Europe, 1952, 1-97. Autor studije je bivši general Wehrmachta, koji je rat završio kao načelnik štaba jedne armijske grupe. Dodatni izvori će biti navedeni posebno.

i one “tradicionalne pruske”, odnosno da bude dobar hrišćanin, skroman, pošten, častan i nesebičan. Nagla ekspanzija oružanih snaga sredinom tridesetih godina neminovno vodi popuštanju kriterija i napuštanju traganja za idealom savršenog starješine; od ovog momenta, poznavanje zanata dobija primarni značaj pri formiranju personalne politike.⁸

Mirnodopske ocjene su bile veoma opširne, i kao takve nepodesne u uslovima totalnog rata. U cilju rasterećivanja oficira i smanjenja birokratije, sredinom novembra 1942. uvode se nova pravila za njihovo pisanje. Osim generalija, one su sadržavale tek opšte utiske o karakteru i sposobnostima potčinjenog, kao i preporuke za njegovu daljnju upotrebu. Svi kandidati, bez obzira na čin i status, mogli su biti vrednovani samo sa “ispodprosječan”, “prosječan”, i “natprosječan”, uz kratko obrazloženje. Ocjene bi se sastavljale redovno jednom godišnje, a po potrebi i češće (recimo, prilikom prekomande). Autor je morao poznavati potčinjenog barem šest mjeseci da bi o njemu smio iznijeti svoje utiske; ukoliko to nije bio slučaj, navodili bi se utisci ranijeg pretpostavljenog. Tradicionalna pravila vezana za pripremu ocjena su ostala nepromijenjena: tražila se maksimalna iskrenost i objektivnost, kako eventualni lični animoziteti, ali i prijateljstva, ne bi stali na put opštem dobru. Stariji po činu je mogao obavijestiti potčinjenog o svojim zapažanjima pismenim ili usmenim putem, kako bi ovaj stekao svijest o svojim nedostacima i dobio priliku ispraviti ih.

Što se forme tiče, vrline je trebalo naglasiti, a mane iznijeti na odmjeren način, bez likovanja. Analizirajući ocjene, nemoguće je oteti se utisku da se generalska kasta uglavnom vodila onom starom narodnom “ruka ruku mijē”. Ovo bi se ponekad manifestovalo na bizaran način. Tako je Albrecht Beier (budući komandant 297. pješadijske divizije, koja se jedva izvukla iz Crne Gore u kasnu 1944), povrh svih svojih vojničkih i ljudskih kvaliteta, jednom prilikom bio ocijenjen i kao “duhovita osoba sa smislom za humor”; kao jedina zamjerka je navedeno to “da bi ponekad mogao biti malo svježiji”.

⁸ Dirk Richhardt, *Auswahl und Ausbildung junger Offiziere 1930–1945. Zur sozialen Genese des deutschen Offizierkorps* (odbranjena doktorska disertacija – neobjavljena), Marburg: Philipps Universität Marburg, 2002, 142-143.

General Rudolf Geiger, koji će voditi nekoliko privremenih združenih sastava u međurječju Save i Drave 1945. godine, označen je kao “višebran sportista i dobar jahač”. Ponekad bi nemile crtice iz biografije bile potpuno izostavljene iz zvanične dokumentacije, kao što ilustruje slučaj Waltera Hinghofera. On je novembra 1941, zbog pomanjkanja ofanzivnog duha i grešaka u operativnom rukovođenju, smijenjen sa položaja komandanta jedne relativno kvalitetne formacije (342. pješadijske divizije) i postavljen na čelo drugorazredne 717. pješadijske divizije. Ocjena koja je morala biti sastavljena tim povodom je izostavljena sa liste ocjena na njegovoj kartici.⁹

U ovom kontekstu treba spomenuti još jedan aspekt ličnih dosijea, odnosno Generalske kartoteke, a to je potpuno odsustvo bilo kakvog pomena ratnih zločina. Takav pristup je svojstven bezmalo svakoj vojsci, no primjer Wehrmachta je ipak poseban. U ovom slučaju, šutnja – ili, bolje rečeno, paralelna stvarnost konstruisana putem sanitizovanih ocjena i patetičnog priziva na viteške ideale – imaju izrazito zlokoban prizvuk. I pored činjenice da su masovna zvjerstva počinjena od strane 342. pješadijske divizije u Mačvi septembra–oktobra 1941. bila umnogome plod njegove lične inicijative, Hinghofera pretpostavljeni nazivaju “više naučnikom nego trupnim oficirom”, “besprijekornog karaktera [...] otvorenog i časnog”. Neposluh se, sa druge strane, nije tolerisao. Karijera Paula Hoffmanna – generala s kojim je Hinghofer zamijenio mjesta na čelu 342, odnosno 717. pješadijske divizije – praktično je okončana 1943, kada je odbio provesti decimiranje jedne kolaboracionističke jedinice u Ukrajini. Ipak, treba istaći da je isti Hoffmann dosljedno sprovodio drakonsku kvotu 1:100 za vrijeme svog službovanja u Srbiji.¹⁰

Ocjene bi mogle biti sastavljene i posthumno, obično u skladu sa devizom “o mrtvima sve najbolje”. Nekoliko takvih panegirika postoji za generala Waltera Stettnera Rittera von Grabenhofena, koji je poginuo

⁹ BA-MA/PERS-6/427 (Baier)/51, Ocjena (29. 12. 1942); NARA/T-78/886 (Geiger), Ocjena (5. 6. 1944); B. Shepherd, *Terror*, 135; Klaus Schmider, *Partisanenkrieg in Jugoslawien 1941–1944*, Hamburg: Verlag Mittler & Sohn GmbH, 2002, 72.

¹⁰ *Ibid.*, 139-140; NARA/T-78/887 (Hinghofer), Ocjena (1. 4. 1942).

na prilazima Beogradu 18. oktobra 1944. Von Grabenhofen je od marta 1943. komandovao 1. BD i sa njom uzeo učešća u nizu operacija protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ). I pored svoje reputacije elitne jedinice, činjenica je da 1. BD u ovom periodu nije ostvarila neku zaista značajnu pobjedu, a pretrpila je bar jedan neuspjeh koji je imao krupne posljedice na operativnom nivou (sudar na Ibru avgusta 1944). Njegov štab je poznat po slanju isuviše optimističnih i samodopadnih izvještaja, što bi znalo rezultirati u stvaranju pogrešne slike o stanju na terenu u višim komandama. U svojoj posljednjoj bici, general je, po svemu sudeći, ispustio kontrolu nad improvizovanim korpusom sa kojim se uz velike poteškoće izvukao iz Istočne Srbije. Umjesto da organizuje i vodi proboj kroz sovjetsko-partizanske linije pod Avalom, von Grabenhofen izdaje parolu “spasavaj se ko može”, napuštajući pritom sve teške ranjenike.¹¹

Po jedna kopija svake ocjene bi završavala u već spomenutoj Personalnoj upravi Kopnene vojske (orig. *Heerespersonalamt*). Na njenom čelu do oktobra 1942. stoji Bodewin Keitel, brat bolje poznatog načelnika Vrhovne komande Oružanih snaga (VKOS). Njega nasljeđuje Rudolf Schmundt, osoba od posebnog Hitlerovog povjerenja i ujedno najstariji vojni ađutant pri njegovom glavnom stanu. Personalna uprava Kopnene vojske je bila posljednja instanca i glavni arbitar u svim personalnim pitanjima. Kako se polazilo od premise da su ocjene pisane objektivno, tim nije ni bilo potrebe za stalnim sistemom provjera. Ipak, ako bi kandidat koji je u toku svoje karijere dobijao samo komplimente odjednom bio ocijenjen negativno, ili ako bi upadljivo naglašene pohvale bile praćene preporukom za prekomandu, to bi bio dovoljan povod da se pobudi interes “odozgo”. Isti efekt bi imala pisma na personalne teme koja bi pojedinci (obično visoki oficiri) slali upravi. Komandant 4. armije tako sredinom 1942. iznosi primjedbu na činjenicu da je pukovnik Alexander Bourquin – koji će od oktobra 1943. do januara 1944. vršiti dužnost komandanta čak tri divizije na Balkanu –

¹¹ NARA/T-78/886 (von Grabenhofen), Ocjene (10 i 13. 11, 8. 12. 1944); Gaj Trifković, “The Key to the Balkans: The Battle for Serbia 1944”, u: *The Journal of Slavic Military Studies*, 2015, sv. 28, br. 3, 540-41; BA-MA/RW-49/663/135 [Konrad Steidl, Istorijat divizije “Brandenburg”].

predviđen je za unapređenje iako se u nedavnim borbama protiv Crvene armije pokazao kao nervozan i nedovoljno čvrst zapovjednik. Nakon što se lično pozabavio slučajem, šef Personalne uprave Kopnene vojske odgovara da je dotičnog sam Erwin Rommel (čuvena “Pustinjska lisica”) još prije rata preporučio za unapređenje te da je u svim dotadašnjim ocjenama označen kao “natprosječan”. Samim tim, nastavlja Keitel, cijela afera je posljedica malicioznih glasina, kojima u pravilu treba stati u kraj prije nego što mogu nauditi karijeri obećavajućih oficira kakav je Bourquin.¹²

Jednom napisani, negativni utisci o karakteru bi pratili oficira godinama i mogli imati negativnog efekta na njegovu karijeru. Ovo se pogotovo odnosi na već spomenute zamjerke o nedostatku “čvrstine”, koja je, čini se, smatrana vrhunskom vojničkom vrlinom. Njemačka riječ *Härte* znači još i “otpornost”, “okrutnost”, “žestina”, “strogost” te “nesmiljenost”. Jednu, ili kombinaciju ovih osobina je general Wehrmachta imao u svim prilikama dosljedno primjenjivati i na sebe, i na svoje vojnike, i na neprijatelje svih boja i oblika (uključujući i civile). Primjera radi, Josefu Reichertu – koji će voditi 714. pješadijsku diviziju u prvoj fazi operacije “Weiss”/“Četvrte neprijateljske ofanzive” – još početkom septembra 1941. bio je spočitan nedostatak čvrstine. Malo potom je razriješen dužnosti komandanta 30. pješadijske divizije na sjevernom sektoru sovjetsko-njemačkog fronta i prekomandovan u Dopunsku armiju (*Ersatzheer*), gdje se dobro snašao i radio na otklanjanju naznačene mane. Ipak, ona se još u martu 1944. spominje u ocjenama, doduše uz napomenu da se ne manifestuje u uslovima posadne službe na koji je Reichert u međuvremenu bio prebačen.¹³

“Optimizam”, odnosno vjera u konačnu pobjedu, bila je karakterna osobina koja je sve više dobijala na težini kako je rat odmicao. Friedrich-Wilhelm Müller, koji je krajem 1944. bio zapovjednik XXXIV armijskog korpusa (AK)¹⁴ i glavni arhitekt odbrane Kraljevačkog mostobrana, djelomično i na osnovu ove značajke postavljen je na mjesto vršioca

¹² BA-MA/PERS-6/468 (Bourquin)/40-41, [prepiska Keitel – Gothard Heinrici] (15. 6. i 29. 7. 1942).

¹³ BA-MA/PERS-6/834 (Reichert)/46-47, 49, 53 (Ocjene, 2. 9. i 12. 10. 1941, 1. 4. 1942. i 1. 3. 1944).

¹⁴ Članak će pratiti onovremenu njemačku praksu po kojoj su korpusi označavani rimskim ciframa.

dužnosti komandanta 4. armije u Kurlandskom džepu u ranu 1945. Eugen Bleyer je još kao pukovnik početkom 1943. bio ocijenjen kao “zdravi optimista”. Nakon perioda doškolovanja i službe pri višim štabovima, primio je komandu nad jednom pješadijskom divizijom na južnom krilu Istočnog ratišta krajem iste godine. U oktobru 1944. preuzima uzdrmanu 181. pješadijsku diviziju, koja je najveći dio rata provela na okupacionim dužnostima u Crnoj Gori, i vodi je sve do kapitulacije. Za Augusta Wittmanna – zapovjednika 117. LD u borbama za Srbiju i na Sremskom frontu – njegov pretpostavljeni u jednoj vanrednoj ocjeni iz marta 1944. izričito kaže da u karakteru dotičnog “ni u najmanjoj mjeri” nije primjetio pesimističku crtu. Iskazivanje “pesimizma” ili “nervoze” je koštalo mnoge generale njihovih pozicija. Alexander von Pfuhlstein, koji je predvodio specijalnu diviziju “Brandenburg” u operacijama protiv NOVJ 1943–1944, u toku svoje karijere bio je nazivan “svoje glavim”, “osornim”, “nezdravo ambicioznim”, “sarkastičnim”, ali ono što ga je na kraju koštalo komande je bio pesimizam “i nedostatak vjere u nacionalsocijalističku ideju”.¹⁵

Pitanje stava njemačkog oficirskog kora, a napose generaliteta, prema Hitlerovoj ideologiji i dalje predstavlja aktuelnu temu u istoriografiji. Zahvaljujući hladnoratovskoj atmosferi, bivši generali su bili vrlo uspješni u širenju mita o “čistom Wehrmachtu” i o samima sebi kao apolitičnim profesionalcima. Zvanični dokumenti, opet, pružaju dijametralno suprotnu sliku. Već pomenuta izmjena pravilnika o sastavljanju ocjena od 10. novembra 1942. uvodi kategoriju zvanu “stav prema nacionalsocijalizmu [NS]”. Nakon toga, gotovo da nema kandidata koji nije označen barem kao simpatizer vladajuće partije; najčešće se koriste floskule poput “besprije korno NS držanje”, “primjeren odgajać u duhu NS”, “ubijeđeni nacionalsocijalista” i slično. S vremenom postaje jasno da autori ocjena, vođeni osjećajem cehovske solidarnosti, nastoje izbjeći inkriminisanje kolega, odnosno prika-

¹⁵ BA-MA/PERS-6/284 (Müller)/41, Ocjena (2. 4. 1945); BA-MA/PERS-6/453 (Bleyer)/109 i 113, Ocjene (11. 2. 1943. i 18. 3. 1944); BA-MA/PERS-6/1008 (Wittmann)/8, Vanredna ocjena (31. 5. 1944); NARA/T-78/891 (von Pfuhlstein), Ocjene (7. 3. i 25. 11. 1942, 1. 11. 1943. kao i nedatirana ocjena generala Weidlinga). O von Pfuhlsteinovom navodnom defetizmu vidjeti i Bogdan Krizman, *Ustaše i Treći Reich*, II svezak, Zagreb: Globus, 1983, 54.

zati ih u što povoljnijem svjetlu. Personalna uprava Kopnene vojske stoga 1. jula 1944. nalaže da se ubuduće ocjene o političkoj podobnosti imaju navoditi samo u slučaju da kandidat pokazuje neprijateljska stremljenja ili upadljivo indiferentan stav, ili ako se pokaže kao gorljiv pristalica vladajuće ideologije.¹⁶

I pored svega, za nekoliko “naših” generala možemo sa priličnom sigurnošću reći da su spadali u ovu drugu grupu. Helmuth von Pannwitz je bio izdanak drevnog pruskog plemstva (*Uradel*) koji je slavu i odlikovanja stekao drskim “husarskim” poduhvatima na Istočnom frontu, a smrtnu kaznu kao komandant 1. kozačke, u Slavoniji, Srijemu i šire po zlu upamćene, konjičke divizije. On je u međuratnom periodu zapovijedao jednim pukom Jurišnih odreda (*Sturmabteilungen*, SA), a obnašao je i dužnost šefa štaba te iste formacije u Šleziji. Za Willibalda Utza, koji će na proljeće 1943. zapovijedati 100. LD u Slavoniji, jedan pretpostavljeni piše da je on ne samo “utjelovljenje njemačkog vojnika” već i da je u međuraću “značajno pridonio” obuci partijskih jurišnika. Otto Lüdecke je imao najkraći mandat od svih generala obrađenih u ovoj studiji: samo jedan dan nakon što je preuzeo 264. pješadijsku diviziju u Dalmaciji u aprilu 1944, njegov štabni automobil je naletio na partizansku minu, pri čemu biva teško ranjen i premješten s mjesta komandanta te divizije. Znajući da je poglavaru SS-a Heinrichu Himmleru stalo do pronalaženja “politički pouzdanih saradnika iz redova Wehrmachta”, državni sekretar Ministarstva pravde skreće pažnju na Lüdeckea u jednom pismu s početka avgusta iste godine. Tu stoji da je general još u mirnodopskom periodu nastojao odgojiti svoje potčinjene u ideološkom smislu, a ističe se i to da mu je sam Hitler ukazao posebnu čast posijedajući ga desno od sebe na jednom svečanom prijemu.¹⁷ Sve u svemu, za generale u Jugoslaviji je vjerovatno važno isto što i za njemački

¹⁶ R. Hofmann, *German Efficiency*, 35-36. O odnosu prema nacizmu najviših trupnih komandanata na Istočnom frontu vidi: Johannes Hürter, *Hitlers Heerführer: Die deutschen Oberbefehlshaber im Krieg gegen die Sowjetunion 1941/42*, München: Oldenbourg Verlag, 2007, 123-142.

¹⁷ BA-MA/PERS-6/791 (von Pannwitz)/34 (von Kamptz Ministarstvu unutrašnjih poslova, 27. 7. 1934), 83 (Ocjena, 5. 3. 1943); BA-MA/PERS-6/972 (Utz)/31, Ocjena (26. 2. 1943); BA-MA/PERS-6/726 (Lüdecke)/26, Herbert Klemm Maximilianu von Herffu (3. 8. 1944).

generalitet uopšte. Najveći dio nije bio politički aktivan, ali je bez pogovora služio režimu i za to bio izdašno nagrađen statusnim i materijalnim povlasticama, dok je mali dio iz ubjedenja slijedio *Führera*. Daleko najmanji – gotovo zanemarljiv – broj otpada na one koji su pokazivali bilo kakvo neraspoloženje prema vlastodršcima u Berlinu.

Karijera, brak, porodica

Za početak treba reći da su u Jugoslaviji služili ljudi koji su se profesionalno bavili vojničkim zanatom: od 66 generala obuhvaćenih studijom, njih 57 je praktično cijeli život provelo u aktivnoj službi. Šest budućih generala je provelo međuratne decenije u policiji, što je bila preferirana alternativa za sve one za koje više nije bilo mjesta u vojsci, dok su se samo trojica bavili civilnim zanimanjima. To što neki pojedinac nije preuzet u ekskluzivni klub kakav je bio oficirski kor Reichswehra nije nužno indikator za eventualno odsustvo vojničkih kvaliteta. Dva od 13 komandanata korpusa – osim Müllera (XXXIV AK), još i Ernst von Leyser (XXI brdski korpus, BK) – su izbijanjem rata u aktivnu službu preuzeti iz policije. Von Pannwitz (1. KKD), iako tek upravitelj imanja i pilane, bio je predložen za zapovjednika neke tenkovske divizije. Bez obzira na to što je bio “civil”, Hermann Schulte-Heuthaus se u prvih pet godina rata pokazao toliko sposobnim da je u oktobru 1944. postavljen na čelo prestižne, netom reorganizovane tenkovsko-grenadirске divizije “Brandenburg”.¹⁸

Da su u njemačkoj vojsci vladali ustaljeni obrasci ponašanja kao i u svakoj drugoj organizaciji, potvrđuju i sljedeći primjeri. U jednom pismu poluprivatnog karaktera iz 1928. godine, predstavnik jednog oficirskog udruženja moli svog “cimera i školskog druga”, koji je također lični prijatelj šefa Personalne uprave Kopnene vojske, da se izvjesni Hellmuth Friebe postavi za komandira čete u 7. pješadijskom puku. Potonji će biti unaprijeđen u čin

¹⁸ BA-MA/PERS-6/939 (Stephan)/24, [Pismo komandanta 7. pješadijskog puka] (26. 2. 1934); BA-MA/PERS-6/791 (von Pannwitz)/33, 35 [Preporuke od barona Schaumberga i W. Osmana] (1. 4. i 1. 3. 1933); BA-MA/PERS-6/255 (von Leyser), Karijera (10. 9. 1920); NARA/T-78/893 (Schulte-Heuthaus), Karijera (30. 4. 1920, 1939-1944).

kapetana 1929. (na koji je, doduše, čekao skoro pola decenije), a petnaestak godina kasnije će biti jedan od najboljih trupnih komandanata Wehrmachta na Balkanu. Pretjerano povoljne ocjene koje je Wittmann (117. LD) dobijao u svojoj karijeri do sredine 1944. njegov tadašnji nadređeni objašnjava time da on “nikad nije gubio vrijeme kad [je trebalo lobirati] za vlastite interese”. U redovima generaliteta ambicije nije manjkalo: Benignus Dippold, koji je ugostio visoku delegaciju NOVJ u Gornjem Vakufu na prvoj rundi Martovskih pregovora 1943, nije dobro reagovao na vijest o svom premještanju iz Jugoslavije. “Pitao me jednom usmeno i dvaput pismeno [...] zašto mu je divizija [717. pješadijska] oduzeta. Šta da mu odgovorim?” piše neimenovani uposlenik Personalne uprave Kopnene vojske. Generali sebe možda jesu doživljavali prvenstveno kao domoljube, ali ostaje fakt da su oni živjeli od svog posla. Kao gotovo karikaturalan primjer za ovu tvrdnju, ali i za stereotip o funkcionisanju njemačke vojne birokratije, može poslužiti sljedeći događaj. Wilhelm Raapke se sa 71. pješadijskom divizijom borio u Istri i Primorskoj u kasnu 1943. te kod Batine godinu dana nakon toga. Dvadesetšestog aprila 1945. – dan nakon što su se sovjetska i američka armija spojile na Elbi kod Torgaua – on dolazi u svoj matični vojni ured u Rostocku sa zahtjevom za isplatu jednog zaostalog mjesečnog dohotka u visini od 1.238 maraka, što mu istom prilikom biva i odobreno.¹⁹

Vojska je bila poslodavac koji se aktivno interesovao, i po potrebi direktno miješao u sve aspekte života svojih uposlenika. Bleyer (181. pješadijska divizija) je početkom dvadesetih godina zapao u nevolje kada se njegova sestra vjerala za jednog Francuza, što je i među njegovim kolegama, i u njegovom tada okupiranom rodnom gradu Mainzu, izazvalo veliko negodovanje. Osim što se sa istim Francuzom sreo nekoliko puta u prisustvu svoje sestre, policijski nadzor i interna istraga nisu dali nikakvih dokaza o Bleyerovoj eventualnoj neprijateljskoj djelatnosti. Nakon što je

¹⁹ BA-MA/PERS-6/563 (Friebe)/6-7, Mnogopoštovani, dragi Bussche! (15. 8. 1928); BA-MA/PERS-6/1008 (Wittmann)/15, Ferdinand Schörner, Ocjena (22. 6. 1944); BA-MA/PERS-6/524 (Dippold)/8, Personalna uprava Kopnene vojske, Zabilješka (n. d.); BA-MA/PERS-6/809 (Raapke)/7, General artiljerije za specijalnu namjenu br. 3, Rasprava (26. 4. 1945).

pristao prekinuti kontakte sa svojom porodicom, ovaj mladi poručnik se izvukao samo uz opomenu izrečenu od strane svog pretpostavljenog. Von Grabenhofen (1. BD) je jednom prilikom u Münchenu iz razloga “kojeg se više ne sjeća” vozio lijevom stranom ulice. Kako je bio pripadnik Reichswehra, policija mu nije izrekla opomenu, a stvar je dospjela pred vojni sud. Ipak, sud obustavlja postupak smatrajući da nije “u javnom interesu”, te poziva von Grabenhofenove pretpostavljene da odluče da li je dotični ovim činom okaljao čast vojske i da li zbog toga treba biti disciplinski kažnjen. Lüdecke (264. pješadijska divizija) je također učestvovao u jednoj saobraćajnoj nezgodi, u kojoj je lakše povrijeđena jedanaestogodišnja djevojčica. I u ovom slučaju sud odlučuje da ne nastavlja postupak, i to uslijed nepostojanja elemenata krivice.²⁰

Udaja za oficira značila je udaju za njegov puk, odnosno vojsku u cjelini. Da bi dobio dozvolu za brak, budući par je morao ispuniti nekoliko uslova. Mlada je morala biti besprijekorne reputacije i njemačkog (od sredine tridesetih “arijevskog”) porijekla te potjecati “iz dobre kuće”; ni ona ni mladoženja nisu smjeli imati dugova (što je predstavljalo sigurnosni rizik), a sredstva za uredno vođenje domaćinstva su morala biti obezbijedena. Sudeći po čisto spoljašnjim značajkama, devet desetina generala obrađenih u ovoj studiji su bili porodični ljudi. Samo petorica su bili neženje; iz nekog razloga, svi osim jednog su bili porijeklom iz južnih provincija (Bavarske i Austrije). Oni nisu imali “legitimnih” potomaka, a bez djece je bilo još sedam oženjenih generala. Svi ostali su imali potomstvo, u pojedinim slučajevima veoma brojno. Hans von Graevenitz, čija će 237. pješadijska divizija kapitulirati kod Ilirske Bistrice krajem rata, 1935. postaje samohrani otac sa troje djece, za čije mu uzdržavanje vojska pruža dodatnu finansijsku pomoć. Do 1944. on će dobiti još troje djece sa suprugom iz drugog braka.²¹

²⁰ BA-MA/PERS-6/453 (Bleyer)/61-64, Ponašanje poručnika Bleyera iz 15. PP (30. 3. 1926); BA-MA/PERS-6/940 (von Grabenhofen)/13, Vojni sud pri artiljerijskom vođi br. VII, Dispozicija (6. 8. 1935); BA-MA/PERS-6/726 (Lüdecke)/7, Vojni sud 3. divizije, Dispozicija (24. 6. 1936).

²¹ Hürter, *Heerführer*, 52; BA-MA/PERS-6/935 (Stahl)/10, Komanda motorizovanih trupa Berlin Inspektoratu motorizovanih trupa (7. 9. 1935); BA-MA/PERS-6/609 (Hauser)/9, Zahtjev za brak

Friedrich Stephan, budući komandant “Tvrđave Beograd” i posljednji zapovjednik 104. LD, služio je kao aktivni oficir sve do 1927. Te godine napušta vojsku radi čvrste riješenosti da stupi u brak koji je, po svemu sudeći, bio ocijenjen kao kontroverzan. Kada je preveden u redove “dopunskih oficira” (jd. *Ergänzungsoffizier*) 1933/34., Stephan traži premještaj iz Šlezije, gdje je sjećanje na aferu još živo. Dvije godine kasnije dolazi do razvoda, a sud svu krivicu pripisuje ženi. Poljska kampanja jedva da je završila, međutim, kada Stephan opet traži dozvolu za stupanje u bračnu zajednicu i to sa – bivšom suprugom. Kako se smatralo da čast niti jednog od bivših, odnosno budućih supružnika nije bila ukaljana u periodu njihovog ranijeg poznanstva, vojska na kraju pozitivno rješava zahtjev. “Kaljanje časti”, odnosno odstupanje od ustaljenih normi ponašanja, u ovom kontekstu je moglo imati neugodne posljedice po vinovnika. Hermann Niehoff je zapovijedao 371. pješadijskom divizijom praktično od njenog obnavljanja proljeća 1943. (“originalna” divizija je bila uništena kod Staljingrada). Sa njom je učestvovao u operacijama “Panther” i “Weihnachtsmann” protiv NOVJ na Kordunu i Pokuplju u decembru iste godine. Početkom marta 1945, general-pukovnik Heinrici (AG “A”) ga smjenjuje sa dužnosti komandanta divizije zbog nedoličnih odnosa sa Ruskinjama koje su služile kao tumači u njegovom štabu. Ipak, zbog svojih nedvojbenih vojničkih kvaliteta, Niehoff je dobio komandu nad tvrđavom Breslau (danas: Wrocław), koju je branio sa velikom upornošću.²²

Porijeklo, starost, vokacija

Nakon što smo stekli osnovni uvid u modalitete interakcije između vojske i oficira, vrijeme je da se pozabavimo mehanizmima njihovog dolaska u Jugoslaviju. Najprije nekoliko riječi o porijeklu. Postoji percepcija da su Austrijanci igrali naročito prominentnu ulogu u okupacionom sistemu, navodno zbog historijskih veza sa Balkanom i poznavanja lokalnog mentali-

(15. 9. 1937); BA-MA/PERS-6/583 (von Graevenitz)/9, Personalna uprava Kopnene vojske /P2 blagajni Ministarstva vojske (10. 4. 1935).

²² BA-MA/PERS-6/939 (Stephan)/24-27, 34, 45 [prepiska vezana za brak, 1934–1939]; NARA/T-78 /891 (Niehoff), Ocjena (4. 3. 1945).

teta i kulture. Ona se također temelji(la) na činjenici da su oni a) sačinjavali tri četvrtine prvog Vermahtovog kontingenta koji je došao u zemlju nakon Aprilskog pohoda 1941. i b) bili disproportionalno jako zastupljeni na najvišim vojnim funkcijama, i to u toku cijeloga rata. Tako je od četvorice glavnokomandujućih jedan bio Austrijanac, i to u dva mandata (Alexander Löhr); oba komandanta najjače okupacione formacije, 2. tenkovske armije (TA), bili su njegovi zemljaci (Lothar Rendulic, Maximilian de Angelis). Slično važi i za sigurnosno-represivni aparat: od pet prominentnih viših SS i policijskih vođa, trojica (Odilo Globocnik, Konstantin Kammerhofer, August Meyszner) su rođeni kao podanici habsburške krune.²³

Među “običnim” generalima obuhvaćenim ovim prilogom dominacija Austrijanaca nije bila izražena u tolikoj mjeri, mada je postojala. Prema posljednjem prijeratnom cenzusu, Njemački Reich je imao 79.375.281 stanovnika, od čega je na bivšu austrijsku republiku otpadalo 6.972.269 ili 8,78%. Od 66 visokih oficira obuhvaćenih ovom studijom, 12 ih je bilo porijeklom upravo odavde (18,18%). Ipak, ono što zaista čudi je visok udio Bavaraca (14 = 21,21%), pri čemu treba imati u vidu da je u njihovoj rodnoj pokrajini živjelo tek malo više od jedne desetine ukupnog stanovništva (8.222.982). Međutim, ako bi se generalskom kontingentu u cjelini tražila geografsko-administrativna odrednica, onda bi ga morali nazivati sjevernonjemačkim, odnosno pruskim: čak 25 (37,87%) njegovih članova su dolazili iz ove ubjedljivo najveće i najmnogoljudnije (41.655.252) savezne države. Sve ostale pokrajine (uključujući i Elsaß-Lothringen) su dale samo 15 rukovodilaca (22,72%).²⁴

Što se starosti generaliteta tiče, stanje je sljedeće. Kako nisu bile predviđene za aktivne operacije, rezervnim formacijama su dodjeljivani

²³ Walter Manoscheck, “Opfer, Helden, Kriegsverbrecher? Österreichische Wehrmachtsgeneräle auf dem Balkan”, u: *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 1994, sv. 5, br. 1, 54-77; Martin Moll, “Vom österreichischen Gendarmerie-Offizier zum Höheren SS- und Polizeiführer Serbien, 1942–1944. August Meyszner: Stationen einer Karriere”, u: *Danubiana Carpathica*, 2011, sv. 5, 239-308.

²⁴ Statistički podaci preuzeti iz: *Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 58. Jahrgang 1939/40*, Berlin: Statistisches Reichsamt, 1940, 22.

najstariji zapovjednici (u prosjeku 58 godina). Posadne divizije su gurnute pravo “u vatru” ustanka 1941/42. iako su bile potpuno nespremljene za takvo šta: njihovi komandanti su imali u prosjeku 53 godine. Legionarske i privremene formacije su stajale slično, mada je bilo izuzetaka: von Pannwitz (1. KKD), na primjer, bio je najmlađi od svih svojih kolega (rođ. 1898). Komandanti i statičnih i frontovskih divizija bili su dvije do tri godine mlađi od kolega iz manje prestižnih jedinica (1893). Možda najveće iznenađenje predstavljaju lovačke divizije (1894), što je bio direktan rezultat eksplicitne Hitlerove želje za podizanje borbene gotovosti bivših “posadnjaka”. Za izuzetno odgovorno mjesto rukovodioca korpusa birani su uglavnom zreli oficiri (u prosjeku 1889. godište), mada su, na primjer, Müller (XXXIV AK) i Hubert Lanz (XXII BK) bili neobično mladi ljudi (rođ. 1896/97).

Treba istaći to da poodmakla životna dob ili komanda nad divizijom slabije kvalitete nije uvijek bila indikator za to da je kandidat “zreo za penziju”. Najstariji general iz naše grupe, Hans von Hößlin primio je komandu nad 188. RBD raspoređenom u Istri i Primorskoj kad su mu bile 63 godine. I pored toga, radilo se o veoma energičnom starješini koji se brzo snašao u uslovima protivgerilskog ratovanja. Njegovi nadređeni ga čak smatraju prikladnim za komandanta neke frontovske formacije, ali u isto vrijeme mole da ih se ne lišava jednog tako sposobnog oficira. Još jedan od “skrivenih dragulja” je bio već pomenuti Reichert. U zamjenu za mjesto zapovjednika 714. pješadijske divizije/114. LD, koju je krajem zime 1942/43. morao prepustiti jednom mlađem kolegi, preuzeo je posadnu 711. pješadijsku diviziju raspoređenu u okupiranoj Francuskoj. Njegov trenutak slave dolazi u teškim borbama na jesen 1944. u Mađarskoj, gdje za pokazane liderske sposobnosti i iznenađujuće dobru performansu svoje formacije biva odlikovan najvišim njemačkim vojnim priznanjem, Viteškim krstom željeznog krsta (*Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes*).²⁵

Imajući u vidu šaroliki sastav okupacionog kontingenta u Jugoslaviji, lako bi se moglo pomisliti da su ga predvodili oficiri koji se nisu naročito istakli na

²⁵ NARA/T-78/887 (von Hößlin), Ocjene (15. 3, 13. 7, 7. 8. 1944); BA-MA/PERS-6/834 (Reichert)/54, Ocjena (28. 12. 1944).

bojnom polju. Podaci o broju dobitnika Viteškog krsta i Njemačkog krsta u zlatu, odnosno srebru (*Deutsches Kreuz in Gold/Silber*)²⁶ stoga mogu djelovati iznenađujuće. Od 66 generala, 35 su bili nosioci osnovne inačice Viteškog krsta, dok su sedmorica bila odlikovana i sa sljedećim stepenom, Hrastovim listom (*Eichenlaub*); dvadesetdvojica su bili odlikovani Njemačkim krstom u zlatu, a četvorica njegovom srebrnom inačicom. Treba istaći da je ovo ordeње gotovo u potpunosti stečeno na velikim frontovima; učešće u operacijama protiv NOVJ/Jugoslovenske armije nije bilo nagrađivano na ovaj način sve do sredine 1943, a i nakon toga je ostalo rijetkost.²⁷ Raspodjela po kategorijama divizija govori ponešto o kvaliteti njihovog komandnog kadra. Tako je od pet zapovjednika posadnih formacija samo jedan bio odlikovan nekim od ovih ordena, a od osmorice “legionara” tek svaki drugi. Interesantno je da statične divizije u ovom pogledu stoje bolje i od frontovskih i od lovačkih: od devetorice njihovih generala, čak osmorica su bili nosioci visokih ordena. Martin Gareis (264. pješadijska divizija) je povrh svega bio i nosilac rijetke Zlatne ranjeničke značke (*Verwundetenaabzeichen in Gold*), koja se dodjeljivala za pet i više ranjavanja u borbi.

Što se tiče matičnog vida/roda vojske kandidata, najzastupljeniji su bili pješadini (40), zatim artiljerci (devet), pripadnici brdskih trupa (šest), inženjerci (četiri), oficiri brzih trupa/tenkisti (četiri), te po jedan iz redova vezista, konjice i ratnog vazduhoplovstva. Prisustvo velikog broja pješadijskih oficira ne čudi zbog činjenice da se radilo o najvećem vidu kopnene vojske. Nazočnost specijalista drugih vidova bi na prvi pogled mogla djelovati zbunjujuće. Ona je, međutim, bila plod Reichswehrove politike kreiranja “univerzalnih oficira”, odnosno starješina koji bi posjedovali dovoljno znanja i iskustva za ispunjavanje zadataka i van njihove vlastite oblasti. Mala veličina oficirskog kora u međuratnom periodu omogućila je (a i nametala potrebu) da bezmalo svaki njegov član prođe raznovrsnu

²⁶ Njemački krst u zlatu/srebru je bio osmišljen krajem 1941. kao stepenica između osnovnog (Željezni krst I i II reda) i najvišeg ordena za hrabrost, odnosno vojničke podvige (Viteškog krsta).

²⁷ Otto Kumm, *Vorwärts, Prinz Eugen! Geschichte der 7. SS-Freiwilligen-Division “Prinz Eugen”*, Dresden: Winkelried, 2007, 79.

obuku pri ustanovama i jedinicama različitih vidova i službi. Tako stećena profesionalna svestranost i visok stepen doktrinarnog jedinstva su odgovorni za uspjeh koncepta improvizovanih, izrazito heterogenih borbenih grupa (*Kampfgruppe*), kojima je Wehrmachtova balkanska grupacija velikim djelom dugovala svoj opstanak 1944/45. Kolokvijalno rećeno, njemaćka vojska je nalikovala na popularni “Lego”, gdje se svaka kockica – bio to puk pješadije, baterija poljskih topova, vod inženjeraca, par tenkova, ili odjeljenje protivavionskih oruđa – mogla kombinovati sa svakom drugom kockicom u neku suvislu i funkcionalnu cjelinu.²⁸

Posebna obuka za specifićnu vrstu rata kakav se vodio na Balkanu nije postojala: najviše što je vojska mogla ućiniti u tom smislu je da tamo pošalje ljude vićne planinskom ratovanju. Ludwiga Küblera (LXXXXVII AK), kojeg će vojni sud u Ljubljani 1947. osuditi na smrt zbog zloćina poćinjenih u Istri i Primorskoj, zvali su “ocem njemaćkih brdskih trupa”. Krajem jula 1943, Personalna uprava Kopnene vojske odlućuje da njegovog talentovanog kolegu Lanza (XXII BK) opozove iz jućne Rusije i “trajno stavi na raspolaganje” Löhrovoj armijskoj grupi na Balkanu. Lingvistićki ili diplomatski talenat, vaćni faktori za jedno ratište koje se odlikovalo snaćnim prisustvom drugih osovinskih i satelitskih armija, takoćer su mogli uticati na izbor kandidata. Austrijski oficiri su već zbog svog odrastanja u vićenacionalnom carstvu imali izvjesnu prednost nad svojim njemaćkim kolegama. Franz Böhme (XVIII BK), glavni arhitekta krvavog gućenja ustanka u Srbiji 1941, govorio je ćak sedam jezika, ukljućujući i srpski. Osim toga, on je pet godina ranije uzeo ućešća u italijanskoj invaziji na Abisiniju kao posmatrać; ostaje da se utvrdi koliko je ovo iskustvo uticalo na radikalizaciju njegovih vlastitih stavova po pitanju borbe protiv nepriznatih/neregularnih protivnika. Za njegove zemljake Josefa Braunera (187. RD), Emila Zellnera (373. pješadijska divizija) i Juliusa Ringela (LXIX RK)

²⁸ D. Richhardt, “Auswahl”, 81-82. Za više informacija o konceptu borbene grupe vidi sljedeće ćlanke Gaja Trifkovića: “‘The German Anabasis’: The Breakthrough of Army Group E from Eastern Yugoslavia 1944”, u: *The Journal of Slavic Military Studies*, 2017, sv. 30, br. 4, 626; “Carnage in the Land of Three Rivers: The Sarmian Front 1944–1945”, u: *Militärgešichtliche Zeitschrift*, 2016, sv. 75, br. 1, 114.

isticalo se da su posebno vični ophođenju “sa stranim narodima” i “vlastima u Zagrebu”, odnosno “pregovorima o osjetljivim personalnim i spolj-nopolitičkim temama”.²⁹

Mnoge “diplomate” iz *Altreicha* (“Starog Reicha”, odnosno Njemačke u granicama iz 1937) imali su živopisna iskustva sa inostranstvom. Hellmuth Felmy se kao mladi oficir vazduhoplovstva u Velikom ratu borio na strani Osmanskog carstva u Palestini. Vjerovatno zbog toga je još na proljeće 1941. bio izabran za komandanta jedne specijalne jedinice koja se trebala boriti na Bliskom istoku. Kako od predviđene invazije Levanta nije bilo ništa, Felmy je ostavljen na Jugoistoku, gdje se s vremenom pokazao kao talentovan vođa velikih kopnenih formacija (LXVIII AK). Heinrich von Behr je 1914–18. služio u Kamerunu kao oficir kolonijalnih trupa, a 1942–44. je, kao stručnjak za obuku, vodio 173. RD u okupiranoj Srbiji i NDH. Fritz Neidholdt je godine 1935–37. proveo u svojstvu vojnog savjetnika pri Čang Kaj-Šekovoj vladi u Nankingu, gdje je predavao taktiku i priređivao propise iz raznih grana vojne struke. Već spomenuti Raapke (71. pješadijska divizija) je zbog poznavanja jezika (kojeg je u julu 1939. usavršavao u Portugalu o trošku vojske) bio predviđen za vojnog atašea u Rio de Janeiru. Do postavljenja ipak nije došlo uslijed izbijanja rata i oskudice u artiljerijskim oficirima.³⁰

U prvoj polovini rata se na poziciju komandanta divizije dolazilo penjanjem uz hijerarhijsku ljestvicu, plus sticanjem odgovarajućeg iskustva na frontu. Sredinom novembra 1942, Personalna uprava Kopnene vojske se obraća jednim dopisom štabovima armija na Istočnom frontu, tražeći

²⁹ BA-MA/PERS-6/250 (Lanz)/47, Personalna uprava Kopnene vojske za AG “A” (22. 7. 1943); NARA/T-78/889 (Lanz), Ocjene (26. 2. 1943, 1. 3. i 10. 7. 1944); BA-MA/PERS-6/85 (Böhme), Karijera (1936); NARA/T-78/884 (Böhme), Personalije; BA-MA/PERS-6/474 (Brauner)/11-12, Ocjene (1. 3. i 27. 5. 1944); BA-MA/PERS-6/1021 (Zellner)/18, Ocjena (18. 3. 1943); NARA/T-78/892 (Ringel), Ocjena (7. 8. 1944).

³⁰ BA-MA/PERS-6/135 (Felmy)/17 (Karijera 1917–18), 202 (Ocjena, 1. 1. 1944); BA-MA/PERS-6/438 (von Behr)/6 (Karijera, 1914–18), 23 (Ocjena, 1. 3. 1943); BA-MA/PERS-6/773 (Neidholdt)/11, Neidholdt Ministarstvu rata (27. 4. 1937); BA-MA/PERS-6/809 (Raapke)/29 (Usavršavanje jezika u inostranstvu, 28. 6. 1939), 32-33 [Prepiska Generalštab KV – Personalna uprava Kopnene vojske, 6. i 13. 2. 1940).

od njih mišljenje o ideji da se organizuju posebni kursevi za komandante divizija (*Division-Führer-Lehrgänge*). Svi su smatrali da se radi o izvrsnoj inicijativi te su ponudili svoje savjete u vezi s organizacijom i izvođenjem nastave. Program je zaživio u januaru 1943. i trajao praktično do posljednjeg dana rata. U Berlinu, Hirschbergu, Bad Neustadtu i Bad Wiesseeu održano je ukupno 18 kurseva, svaki sa po 10–20 polaznika (interesantno je to da su kandidati morali spakovati stvari tako da u svakom trenutku budu u stanju otputovati na front). Na kursovima koji su trajali tri do četiri sedmice, perspektivni pukovnici i generalmajori, kako iz trupe tako i iz pozadinskih službi i štabova, podučavani su tajnama zanata rukovođenja velikim združenim formacijama. Po završetku nastave, šef kursa bi izrekao svoju ocjenu za svakog polaznika ponaosob; ukoliko je ona bila zadovoljavajuća, formalne prepreke do pozicije komandujućeg bi bile uklonjene.³¹

Ipak, apsolviranje kursa nije značilo automatsko postavljanje na dužnost. Von Graevenitz (237. pješadijska divizija) je na 7. kurs za komandante divizija (6. septembar – 2. oktobar 1943) došao direktno iz Generalštaba KV, gdje je bio šef Odjela za ratne zarobljenike. Pošto mu je, i pored “dobrog taktičkog pregleda i osjećaja za bitno” manjkalo praktičnog iskustva u trupnoj službi, on je poslat na dodatno usavršavanje. Nakon sedam sedmica provedenih u štabu 305. pješadijske divizije u Italiji, von Graevenitz je ocijenjen kao sposoban za samostalnu komandu, ali samo na nekom mirnom odsjeku (tako je i dospio u Istru). Kandidati bi prošli i detaljan ljekarski pregled. Gerhard Kühne je proveo gotovo čitav rat kao štabni oficir u raznim komandama i ustanovama. Još dok je bio slušalac posljednjeg kursa, doktori su zaključili da bi ovaj “vanredno snažan” četrdesetpetogodišnjak “bio u stanju izdržati i veće psiho-fizičke napore”, pa je 29. aprila 1945. postavljen za komandanta 22. pješadijske divizije. Kako je tačno prevalio put iz južne Njemačke do prilaza Zagrebu u haotičnim uslovima koji su vladali u posljednjoj sedmici

³¹ Centralni arhiv Ministarstva odbrane Ruske federacije, fond 500, opis 12454, delo 120, list 32-47 [prepiska GŠ KV – štabovi armija i armijskih grupa na istočnom frontu, 12-26. 11. 1942]; NARA/T-78/39/6000541, 551-52, 554-58 [Kursevi za više trupne rukovodioce, materijali, 13. 3. – 3. 4. 1945]; BA-MA/PERS-6/453 (Bleyer)/90, Personalna uprava Kopnene vojske za IX vojni okrug (21. 4. 1943).

rata – nije poznato. Zna se samo da se Kühne predao sa svojom divizijom u Sloveniji te da je ustrijeljen od strane stražara 1948. godine u zarobljeničkom logoru u Zrenjaninu, navodno zbog toga što se isuviše primakao prozoru.³²

Uspjeh, neuspjeh, stagnacija

Na osnovu svega prethodno iznijetog, teško se može prepoznati mehanizam po kojem je neki trupni rukovodilac slat na Balkan: bilo ih je i starih i mladih, i pješadinaca i tenkista, i odlikovanih i neodlikovanih, i učesnika kolonijalnih ratova i veterana velikih fronti. Neosporno je da je Personalna uprava Kopnene Vojske nastojala, kad god je to bilo moguće, da prilagodi izbor zadatka profilu kandidata. Tako su oficiri brdskih trupa dolazili na čelo novoformiranih lovačkih divizija, dok je Austrijancima bila povjeravana komanda nad hrvatskim novacima, baš kao u vrijeme Franza Josepha. U iznimnim slučajevima, specijalni talenti bi čak imali prednost nad vojničkim sposobnostima i karakternim osobinama. Oskar von Niedermayer je bio orijentalista, koji je proveo godine 1912–14. putujući po Bliskom Istoku i Centralnoj Aziji kao agent vilhelmske Njemačke. Zbog svog poznavanja kulture, običaja i jezika, on je 1942. bio postavljen za zapovjednika 162. pješadijske divizije, sastavljene u velikoj mjeri od sovjetskih građana sa Kavkaza i srednjeazijskih republika. Kao trupni vođa, međutim, von Niedermayer se pokazao neiskusnim i nesigurnim, čak i u operacijama protiv neregularnog protivnika u Istri i Sloveniji, pa je smijenjen polovinom 1944.³³

Pomnijim uvidom u dostupnu dokumentaciju ipak se može nazrijeti osnovni princip kojim se Personalna uprava Kopnene vojske rukovodila pri formiranju personalne politike: svi oni koji iz bilo kojeg razloga ne zadovoljavaju zahtjeve službe na glavnim frontovima se šalju na Balkan. Dippold je kao

³² BA-MA/PERS-6/583 (von Graevenitz)/33 i 43 (Ocjene, 7. 10. 1943. i 12. 6. 1944), 44 ([Albert von Kesselring, Dopis, 19. 6. 1944); BA-MA/PERS-6/697 (Kühne)/29 i 33 (Personalna uprava Kopnene vojske, Dopisi, 20. 3. i 29. 4. 1945), 32 (Ljekarski nalaz, 16. 4. 1945). August von Metzsch, *Die Geschichte der 22. Infanterie-Division 1939–1945*, Kiel: Verlag Hans-Henning Podzun, 1952, 91.

³³ NARA/T-78/891 (von Niedermayer), Karijera (1942–44), Kursevi (1912–14), Ocjene (1. 5. 1942, 8. 10. 1943, 5. i 8. 3. te 29. 4. 1944).

jedan od rijetkih (ako ne i jedini) iz “naše” grupe uzeo učešća u Aprilskom ratu kao komandant 183. pješadijske divizije. Istu formaciju je vodio i u Sovjetskom Savezu sve do početka decembra 1941, kada biva ranjen u nogu. Nakon što ljekari sredinom oktobra 1942. utvrđuju da nije sposoban za “zimsku kampanju na istoku”, Dippold prima komandu nad 717. pješadijskim divizijom. Njegov budući neposredni nadređeni, Rudolf Lüters, za svoje podvige u Velikom ratu bio je nagrađen najvišim pruskim odlikovanjem, *Pour le Mérite*. Iako je i pored svojih poodmaklih godina i teške rane stečene u mladosti i dalje vanredno žustar, smatra se da mu komanda aktivnim korpusom i još jedna ruska zima ne bi godili. Zbog ovoga, kao i zbog svog organizacionog talenta, krajem 1942. postaje “Zapovjednikom njemačkih četa u Hrvatskoj”. Martin Gareis se, prvo sa svojim pukom, a onda i divizijom (98. pješadijskom), tukao na istoku od prvog dana rata. Za vrijeme treće bitke za Kerč u drugoj polovici januara 1944, ovaj iskusni oficir je dobio tešku gripu “koja ga je fizički veoma iscrpila”. Personalna uprava Kopnene vojske smatra da bi mu boravak u Dalmaciji na poziciji zapovjednika statične 264. pješadijske divizije pružio dovoljno mogućnosti za oporavak. Nakon pet mjeseci (maj–oktobar 1944) provedenih tako na “lakim dužnostima”, Gareis se vraća u rezervu, da bi na kraju komandovao tenkovskim korpusima. Ratovanje u Sovjetskom Savezu je “dokrajčilo” nemilosrdnog Küblera (LXXXXVII AK), koji je proveo preko godinu i po dana u rezervi poslije traumatičnih iskustava iz decembra 1941. i januara 1942. Sve do ljeta 1943. činilo se da je Willi Schneckenburger imun na ove uticaje. Dramatične borbe na rijeci Mius u julu te godine, međutim, u potpunosti iscrpljuju “njegove fizičke i psihičke snage”, što se djelomice ogleda i u teškom oboljenju bubrega. On gotovo cijelu godinu provodi u rezervi, pod stalnim ljekarskim nadzorom; tek u junu 1944. biva postavljen na mjesto šefa vojne misije u Bugarskoj. Nedugo potom, Istočni front stiže na Balkan: ironijom sudbine, Schneckenburger gine u jednom njemačkom vazдушnom napadu na prilazima Beogradu sredinom oktobra 1944. kao zapovjednik improvizovane korpusne grupe nazvane njegovim imenom.³⁴

³⁴ BA-MA/PERS-6/524 (Dippold)/4 (Karijera, 1942), 18, 23 (Ljekarski nalazi 23. 3. i 14. 10. 1942); NARA/T-78/889 (Lüters), Ocjene (30. 10. 1941, 25. 4, 5. 9. i 13. 10. 1942); BA-MA/PERS-6/153

U Jugoslaviji je završilo i nekoliko afričkih veterana. Karl Böttcher, koji je unatoč astmi i svojim zrelim godinama (1889) preuzeo komandu nad 21. TD na vrhuncu operacije “Crusader” u Kirenajci, služio je i kao zapovjednik ostataka beogradskog garnizona u ranoj fazi sremske kampanje. Dvije sedmice nakon poraza kod El Alameina, Rommel telegrafički Schmundtu: “Najskoriji dolazak [Gustava] Fehna hitno potreban”. Potonji je, kao iskusen poznavalac brzih trupa, postavljen na čelo proslavljenog Afričkog korpusa. Sredinom januara 1943, međutim, gotovo potpuno gubi sluh uslijed detonacije bombe. Kao takav više nije dorastao izazovima velikog fronta, pa ga Personalna uprava Kopnene vojske šalje u Jugoslaviju, gdje obnaša dužnosti komandanta XXI i XV BK sve do kapitulacije. Za vrijeme posljednjih 11 mjeseci rata, on je u ovom svojstvu bio nadređeni i Johannu Micklu. Mickl je bio njegov mlađi kolega iz istog vida vojske, a proslavio se u bitkama kod Sidi Rezega u Sjevernoj Africi i Rževa u Sovjetskom Savezu. Nakon teških borbi na jugu Rusije u ljeto 1943, pretpostavljeni ipak dolaze do zaključka da “ne vidi veliku sliku” i da je isuviše “tromoga duha” da bi komandovao tenkovskom divizijom. Kao Austrijanac, preuzima najmlađu legionarsku diviziju, 392, od koje brzo stvara efikasnu antigerilsku formaciju. U martu 1945. Fehn ga čak preporučuje za komandanta korpusa, što General Wilhelm Burgdorf (posljednji šef Personalne uprave Kopnene vojske) odbija sa obrazloženjem da je Mickl na trenutnoj poziciji dosegao limit svojih vojničkih sposobnosti.³⁵

Svaki ambiciozni oficir nastojao je izbjeći službu na Balkanu. Princip senioriteta je izgubio primat u kasnu 1942; od tada, napredovanje je imalo zavisiti isključivo od učinka na bojnopolju. Definicija “bojnopolja” varirala je u zavisnosti od perspektive: komande u Jugoslaviji su, recimo,

(Gareis)/8, Ocjena (8. 4. 1944); BA-MA/PERS-6/243 (Ludwig Kübler)/10, Ocjena (29. 1. 1942); NARA/T-78/893 (Schneckenburger), Karijera (1944), Ocjene (3. 9. 1943. i 21. 3. 1944); NARA/T-501/257/217, Armijski odred “Srbija”, Dnevni izvještaj (14. 10. 1944).

³⁵ NARA/T-78/884 (Böttcher), Karijera (1941–44), Ocjene (14. 2. i 1. 3. 1942, 9. 12. 1943); BA-MA/PERS-6/132 (Fehn)/4 (Karijera 1940–44), 36 (Rommel za Schmundta, 19. 11. 1942), 38 (VKOS za Personalnu upravu Kopnene vojske, 15. 1. 1942), 52 (Ljekarski nalaz, 20. 1. 1942); NARA/T-78/890 (Mickl), Karijera (1940–44), Ocjene (30. 7. i 3. 9. 1943, 5. 3. 1945).

svoju zonu odgovornosti smatrale aktivnim bojištem. Iz vizure Personalne uprave Kopnene vojske radilo se o jednom, doduše neugodnom dijelu okupirane Evrope, ali koji se ipak nije mogao porediti sa Sovjetskim Savezom ili Italijom. U zahtjevu za unapređenje generalmajora Raapkea (71. pješadijska divizija), jedan uposlenik Personalne uprave je olovkom podvukao stavku “Pet mjeseci na frontu sa borbenim dejstvima (Hrvatska)” i dopisao broj “3”, što je značilo da se mjesec proveden u NDH računao tek kao malo više od pola mjeseca provedena na nekom velikom ratištu. Isto se desilo i Niehoffu (371. pješadijska divizija), uz opasku da mu je potrebna bar jedna “probna” godina prije nego dobije čin general-poručnika. Ipak, on biva unaprijeđen već nepuna četiri mjeseca kasnije (1. april 1944).³⁶

U zavisnosti od znanja, zalaganja i vojničke sreće, služba na Balkanu je mogla i da koristi i da šteti jednom generalu. Bilo je i onih na čije se karijere boravak u okupiranoj Jugoslaviji nije naročito odrazio, poput Hansa von Roosta (44. pješadijska divizija), Friedricha Zickwolfa (113. pješadijska divizija), Helmutha Huffmanna (277. pješadijska divizija), Harrya Hoppea (278. pješadijska divizija) i Georga Zwadea (367. pješadijska divizija). Od onih kojima se isplatio, možemo, za početak, navesti Karla Eglseera. Kao iscrpljeni veteran Istočnog fronta, on je postavljen za prvog zapovjednika 114. LD. Zbog velikih uspjeha na polju antigerilske borbe i obuke, kao i uspjeha u pregovorima o predaji italijanskih jedinica u Dalmaciji, krajem 1943. povjerena mu je komanda nad XVIII BK. Friebe (22. pješadijska divizija) je zbog vođenja deblokade XXI BK u Crnoj Gori predložen za dodjelu Hrastovog lista, a sredinom aprila 1945. i sam postaje komandantom jednog armijskog korpusa na Zapadnom frontu. Werner von Erdmannsdorff (LXXXXI AK) je u prvoj polovini sovjetsko-njemačkog rata vodio 18. motorizovanu diviziju. Kao i kod Eglseera, dugi boravak na istoku nije ostao bez posljedica, pa je u avgustu 1943. prisiljen preći u “pozadince”. Za

³⁶ BA-MA/PERS-6/809 (Raapke)/50, Personalna uprava Kopnene vojske, Unapređenje Raapke (31. 3. 1944); BA-MA/PERS-6/791 (von Pannwitz)/75, Prijedlog za unapređenje (13. 1. 1944); BA-MA/PERS-6/288 (Niehoff)/75 (Personalna uprava Kopnene vojske za 14. armiju, 19. 12. 1943), 85 (Personalna uprava Kopnene vojske za AG “Sjeverna Ukrajina”, 24. 4. 1944).

vrijeme povlačenja AG "E" sa istočnog Balkana, njegove liderske sposobnosti opet dolaze do punog izražaja i početkom 1945. biva unaprijeđen u čin armijskog generala.³⁷

Mada bi bilo pretjerano okupiranu Jugoslaviju nazvati "grobnicom karijera", analizirani personalni dosijei sadrže nekoliko interesantnih primjera u ovom smislu. Hermann Fischer, osim što je bio sklon da pravda vlastite greške i preporučuje nepodobne oficire, nije se pokazao dovoljno energičnim u antipartizanskoj borbi, pa je smijenjen sa položaja zapovjednika 181. pješadijske divizije početkom jeseni 1944. Wilhelm Kohler je u prvih 18 mjeseci rata prešao put od komandanta bataljona do komandanta divizije i bio odlikovan za svoje podvige u Rusiji. Također, značajno je pridonio podizanju borbene gotovosti novoformirane 11. vazduhoplovne poljske divizije raspoređene u Grčkoj. Ipak, prva faza povlačenja AG "E" sa istočnog Balkana, otkrila je njegove nedostatke kao trupnog oficira. Kohler se nije snašao "u veoma teškim borbama u šumovitim brdima protiv nadmoćnog protivnika", a izgleda da se uspio i zavaditi sa svojim pretpostavljenim, pa je vraćen u Njemačku, kao uposlenik Vrhovnog vojnog suda. Smjena je mogla imati i pozitivne posljedice. General Eduard Aldrian je u novembru 1944. razriješen dužnosti zapovjednika 373. pješadijske divizije zbog reume, pesimizma i nedovoljne aktivnosti. Nakon toga postao je komandant artiljerije pri 6. armiji na sjevernom krilu Istočnog fronta, što mu je, kao "izvrsnom poznavaoču" ovog vida vojske, zasigurno više odgovaralo.³⁸

Krajem jula 1944, novi komandant 2. TA Maximillian de Angelis traži izjašnjenje podređenih po pitanju velikih razlika u performansama Aldrianove 373. i Neidholdtove 369. s jedne, te Micklove 392. legionarske

³⁷ NARA/T-78/885 (Eglseder), Karijera (1940–44), Ocjena (16. 9. 1943); BA-MA/PERS-6/563 (Friebe)/46 (Personalna uprava Kopnene vojske, Telegram, 16. 4. 1945), 47c-47d (Preporuke, 25. 12. 1944); NARA/T-78/885 (von Ermannsdorff), Karijera (1941–44), Ocjene (30. 5. 1943, 20. 12. 1944. i 8. 1. 1945).

³⁸ BA-MA/PERS-6/551 (Fischer)/34, von Leyser za Fischera (25. 9. 1944); BA-MA/PERS-6/677 (Kohler)/38, 42-43 (Ocjene, 13. 1. 1943. i 1. 3. i 5. 11. 1944); Vojni arhiv Beograd, Fond Nemačka okupatorska vojska 1941–1945, kutija 72, fascikla 1, dokument 3, list 1, Izjava Gerhard Henke (n. d.); BA-MA/PERS-6/409 (Aldrian)/3 (Karijera 1944–45), 27 i 29 (Ocjene, 31. 5. 1943. i 8. 11. 1944).

divizije s druge strane. SS general Arthur Phleps, komandant V SS BK, smatra da je Neidholdt isuviše “mekan” i još mu spočitava servilan odnos prema vlastima NDH. Upravo iz obzira prema zvaničnom Zagrebu, 2. TA isprva odlučuje da ga zadrži na toj funkciji, odbijajući oštro njegov zahtjev za prekomandu van zemlje (“niste prikladni za komandanta divizije ni na drugim bojištima”). De Angelis također ne uvažava Neidholdtovo objašnjenje po kojem je loš učinak njegove divizije u istočnoj Hercegovini posljedica razočaranosti hrvatskih vojnika u njemačku politiku savezništva sa lokalnim četnicima. Porazi koje je tokom oktobra 369. pješadijska divizija pretrpjela na Pelješcu, kod Trebinja, i naročito kod Vukovog Klanca, dovode do generalovog konačnog pada. Njegov novi nadređeni iz V SS BK, SS general Friedrich-Wilhelm Krüger (pod kojim, inače, Neidholdt nije htio služiti), sada piše upravo uništavajuću ocjenu. Komandant 2. TA se pridružuje kritici, ponavljajući da se sa svim Slavenima, pa tako i sa hrvatskim legionarima, treba postupati sa “sovjetskom žestinom”, za šta bivši Čang-Kaj-Šekov savjetnik očito nije sposoban. Krajem decembra, Personalna uprava Kopnene vojske odbija njegovu žalbu, čime se stavlja tačka na cijeli slučaj. Tokom 1945. Neidholdt biva izabran na nekoliko nevažnih pozadinskih funkcija, a rat završava u rezervi.³⁹

Na samom kraju, treba spomenuti i slučaj Aloisa Windischa. Sudeći po čak 24 ocjene koje sadrži njegova lična kartica, radilo se o osebujnoj ličnosti punoj kontradiktornosti. S jedne strane, ovog samca ocjenjuju kao veoma hrabrog, brižnog prema potčinjenima, primjernog frontovskog oficira sa razvijenim taktičkim talentom i “prirodom beskompromisnog vođe”. S druge strane mu predbacuju flegmatičnost, nedostatak okretnosti i nesnalaženje u kriznim situacijama; spočitava mu se i to da, kao Austrijanac, ima malo razumijevanja za “prave” Nijemce. Karijera mu je bila podjednako šarolika: u periodu 1941–44. komandovao je brdskim i legionarskim pukom, dvjema divizijama za osiguranje, jednim utvrđenim mjestom, bio aktivan u štabu korpusa i odgovoran za ratne zarobljenike

³⁹ BA-MA/PERS-6/773 (Neidholdt)/70-75, 93-108 [Prepiska o “ aferi Neidholdt”, juli–decembar 1944], 76-81 [Personalna uprava Kopnene vojske, depeše o postavljenjima, februar–april 1945]

u nekoliko pozadinskih komandi, a u oficirsku rezervu je prelazio ravno sedam puta.

Nakon posljednjih neuspjeha na Istočnom frontu, Personalna uprava Kopnene vojske ga početkom oktobra 1944. šalje na Balkan i daje mu dva mjeseca da se dokaže kao komandant divizije. Napoleon je jednom primijetio da general, osim znanja, mora imati i sreće. Windisch je, međutim, nije imao: njegovo postavljenje na čelo 264. pješadijske divizije je uslijedilo upravo u trenutku kad je 8. korpus NOVJ otpočeo svoju veliku ofanzivu u Dalmaciji. Na dan isteka roka (1. decembar), Windisch se borio za život zajedno sa ostacima svoje i Aldrianove bivše divizije u kninskom obruču. U ovom odsudnom momentu, general pada na ispitu. Pored svih gorespomenutih mana i uobičajene zamjere o nedostatku čvrstine, pretpostavljeni navode da se on (opet) odao alkoholu, što se tumači kao kumulativna posljedica "popuštanja nerava". Fehnova preporuka o razrješenju sa dužnosti stoga biva prihvaćena, doduše gotovo dva mjeseca poslije bitke: Windisch opet prelazi u rezervu, a odatle u jednu tvrđavsku komandu. Interesantno je da Löhr, vjerovatno vođen osjećajem solidarnosti sa kolegom iz prijeratne austrijske vojske, odbija da decidno podrži Fehnov prijedlog: "[Windisch] mi je odranije poznat kao hrabar i vrlo odlučan oficir, iako sklon alkoholu. O njemu kao zapovjedniku 264. pješadijske divizije ne mogu dati čvrst sud zbog kratkog perioda u kojem mi je bio podređen."⁴⁰

Zaključak

O porijeklu, privatnom životu, ličnim i profesionalnim karakteristikama te političkim stavovima njemačkih generala koji su za vrijeme Drugog svjetskog rata služili u Jugoslaviji se zna vrlo malo. S jedne strane, to je posljedica činjenice da se historiografija socijalističke ere koncentrisala prije svega na proučavanje NOP-a. Drugi razlog je opšti pad interesa za čisto vojne teme, koji je nastupio u periodu nakon raspada zajedničke države. Istraživanje, čiji su rezultati sadržani u ovom članku, pokazalo je da, na prvi pogled, nisu

⁴⁰ NARA/T-78/885 (Windisch), Karijera i ocjene (1941-45).

postojala jasna pravila po kojima su komandanti krupnih formacija dolazili na ovo područje. Tako se među njima nalaze predstavnici gotovo svih vidova i rodova vojske (čak i vazduhoplovstva), sa najrazličitijim biografijama. Ipak, proces odabira nije bio nasumičan. Tako su Austrijanci i Bavarci bili disproportionalno zastupljeni, što je bio rezultat istorijskih okolnosti (služba u vojsci Habsburške carevine, odnosno njemačkim brdskim jedinicama). Osnovni motiv, međutim, bio je praktične prirode. Svaki general koji nije smatran dorašlim za izazove velikih bojišta iz bilo kojeg razloga (starost, narušeno zdravlje, nedostatak iskustva itd.) imao je dobru šansu da bude poslat u ovaj nemirni kutak okupirane Evrope.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori

Bundesarchiv-Militärarchiv (BA-MA), Freiburg, SR Njemačka
Fond PERS-6.
Fond RW-49/663

Centralni arhiv Ministarstva odbrane, Moskva, Ruska Federacija
Fond 500, opis 12454.

National Archives and Records Administration (NARA), College Park, MD, Sjedinjene Američke Države
Mikrofilm serija T-78, rolne 39, 883-95; mikrofilm serija T-501, rolna 257.

Vojni arhiv Beograd, Republika Srbija
Fond nemačka okupatorska vojska 1941–1945, kutija 72.

Literatura

Knjige

- Hürter, Johannes, *Hitlers Heerführer: Die deutschen Oberbefehlshaber im Krieg gegen die Sowjetunion 1941/42*, München: Oldenbourg Verlag, 2007.
- Krizman, Bogdan, *Ustaše i Treći Reich. II svezak*, Zagreb: Globus, 1983.
- Kumm, Otto, *Vorwärts, Prinz Eugen! Geschichte der 7. SS-Freiwilligen-Division "Prinz Eugen"*, Dresden: Winkelried, 2007.
- Metzsch, August von, *Die Geschichte der 22. Infanterie-Division 1939–1945*, Kiel: Verlag Hans-Henning Podzun, 1952.
- Schmider, Klaus, *Partisanenkrieg in Jugoslawien 1941–1944*, Hamburg: Verlag Mittler & Sohn GmbH, 2002.
- Shepherd, Ben, *Terror in the Balkans: German Armies and Partisan Warfare*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2012.
- Strumpf, Reinhard, *Die Wehrmacht-Elite: Rang- und Herkunftsstruktur der deutschen Generale und Admirale 1933–1945*, Berlin: Militärgeschichtliches Forschungsamt, 1982.

Članci

- Manoscheck, Walter, "Opfer, Helden, Kriegsverbrecher? Österreichische Wehrmachtsgeneräle auf dem Balkan", u: *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*, 1994, sv. 5, br. 1, 54-77.
- Moll, Martin, "Vom österreichischen Gendarmerie-Offizier zum Höheren SS- und Polizeiführer Serbien, 1942–1944. August Meyszner: Stationen einer Karriere", u: *Danubiana Carpathica*, 2011, sv. 5, 239-308.
- Raičević, Gorčin, "Pregled jedinica i štabova nemačke kopnene vojske u Jugoslaviji 1941–1945", u: *Vojnoistorijski glasnik*, br. 2, Beograd 1967, 337-356.
- Schmitt, Tobias, "Vom Generalfeldmarschall bis zum Oberfeldveterinär. Zur Genese der 'Generalskartei'", u: *Newsletter des Bundesarchivs*, 2014, 1-11.
- Trifković, Gaj, "The Key to the Balkans: The Battle for Serbia 1944", u: *The Journal of Slavic Military Studies*, 2015, sv. 28, br. 3, 524-555.

Trifković, Gaj, “Carnage in the Land of Three Rivers: The Syrmian Front 1944–1945”, u: *Militär-geschichtliche Zeitschrift*, 2016, sv. 75, br. 1, 94-122.

Trifković, Gaj, “‘The German Anabasis’: The Breakthrough of Army Group E from Eastern Yugoslavia 1944”, u: *The Journal of Slavic Military Studies*, 2017, sv. 30, br. 4, 602-629.

Neobjavljeni radovi

Richhardt, Dirk, *Auswahl und Ausbildung junger Offiziere 1930–1945. Zur sozialen Genese des deutschen Offizierkorps* (odbranjena doktorska disertacija – neobjavljena), Marburg: Phillips Univerzitet Marburg, 2002.

Ostali izvori

Statistisches *Jahrbuch für das Deutsche Reich. 58. Jahrgang 1939/40*, Berlin: Statistisches Reichsamt, 1940.

Hofmann, Rudolf, *German Efficiency Report System. Foreign Military Studies # P-134*, Historical Division HQ, U.S. Army Europe, 1952.

„HE IS LACKING IN FIRMNESS“: GERMAN GENERALS IN YUGOSLAVIA 1941-1945

Summary

In the regional historiography of World War II in Yugoslavia, written in both the socialist and post-socialist periods, Wehrmacht generals are mentioned almost exclusively in the context of war crimes. Almost nothing is known about their origin, personal life, and military career. Using the previously unpublished personal files kept in the German Federal Archives, the article at hand tries to redress this imbalance. It contains an analysis of biographies of altogether 66 generals who served as divisional and corps commanders in the Balkans. The main question it seeks to answer is how an officer came to be assigned to this particular posting. At a first glance, there were no strict rules regulating this matter: the generals came from all branches of service and had vastly different personal and professional backgrounds. Their numbers included individuals with uninspiring careers, but also heroes of the Great War, daredevil tank commanders, pioneer airmen, former colonial officers, advisers to foreign governments, renowned scholars, and peacetime policemen. Nevertheless, the choice did not fall on them randomly. For instance, the fact that the Austrians and Bavarians were over-represented was directly caused by historical circumstances. The former had long-standing ties to the region thanks to the Habsburg Empire, while the latter were regarded as foremost practitioners of German mountain warfare. One consideration, however, outweighed all others: whoever was not deemed fit for service on one of the major fronts for whatever reason – inadequate performance on the battlefield, impaired health, advanced age, or lack of experience – stood a good chance of being posted to this unruly part of Nazi-occupied Europe.